

az összefüggésre a magasabb értelemben vett történelmivel stb. rendszerint ráútalnak" (100. l.); „Annál közelebb feküdt a kísértés, az elődnek neposa helyére a magáét ültetni" (138. l.); „Ha föl is veszszük" (147. l.); „Ilyen különösen elpusztítása és megkínzása az épen elnyert államnak, melyet Cesare hiszen megtartani" (148. l.); „A gyönyörűség szellemi élvezetekben és a saját egyéniség kifejlesztésében" (165. l.); „A renaissance nem volna az a nagy világtörténeti szükségesség, ha könnyen el lehetne tőle vonatkozni" (237. l.); „A héberen kívül az arabot is művelték, az orvostudomány vitt erre folyvást, mely nem akarta beérni" (274. l.) De még ott is, a hol nem ily szembetűnő a magyartalanság, hiányzik az erő, a jellemzetesség a fordításból; hol az ígékető nincs jó helyen, hol a szórend nem megfelelő, hol a kifejezés nehézkes — szóval sokszor zavarja valami a hatást.

De más kisebbrendű kifogásom is van a fordítás ellen. Így először is nem említi meg a fordító, hogy a fordítás hanyadik kiadás után készült, pedig ezt rendszerint meg szokták tenni; aztán a jegyzetekben gyakran közöl 5—10 sornyi olasz verset és prózát, a latin idézetekről nem is szólva, a nélkül, hogy azok magyar fordítását is mellékelné, holott az olvasók nagy része nem érti az olasz nyelvet. Dante Poklát és Purgatoriumát mindig csak olaszul idézi, pedig ezeket a magyar irodalom is kitűnő fordításokban bírja; s ha tudományos munkáknál szokásos is, bár nem általánosan, az eredeti munka idézése, de hogy a magyar Pokollal és Purgatoriummal szemben mi szükség a magyar olvasót az eredeti szövegre utalni, nem bírom belátni. Ugyancsak a jegyzetben fordul elő, majd minden lapon, olasz, francia, latin stb. művek címének s lap-számának megemlítése után ez a jel: „f" (folio?), vagy: „s ff". Mit jelent ez a rejtélyes jegy különböző nyelvű művek címe után egy magyar könyvben, nem tudtam kísütni. Bánóczy és Alexander urak vagy nem tudják, hogy mit jelent ez a német szövegben, vagy minthogy ezt föl nem tehetem, azt kell hinnem, hogy csak gépileg lemásolták a címeket, a nélkül, hogy az *f* vagy *ff* helyett a megfelelő magyar jegyeket alkalmazták volna.

A mű helyesírása se egészen egyöntetű; előfordul benne, és pedig néha egy és ugyanazon lapon: önként és önkényt (182. l.), demokrácia és theocratia (102. l.), medicii fejedelemség (103. l.) és medici párt (108. l.), objectiv (4 l.) és objectiv (122. l.), fölveszük (5, 112. ll.) és veszszük (147. l.), trubadur és minnesänger (191. l.), arab és arabs (274. l.).

B-r S.

A jus szó jelentései a római jogban.

(Irta Esterházy Sándor dr., Kassa, 1805. 84 l.)

Esterházy Sándor tanulmányának súlypontja nem a jogtörténelmi tényeken, a jus szónak jelentésein, hanem a belőlük vonható jogfilozófiai következtetéseken fekszik. Az a meggyőződés szolgál alapjául,

hogy természetjog létezik és a jus szó jelentéseinek vizsgálatánál ez a problema szolgáltatja a szempontokat.

Szerző azoknak véleményéhez csatlakozik, a kik a jus szót a justumból származtatják és ennek kapcsán azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a jus szó őseredeti jelentése a jogos dolog (iusta res). A jogos dolog pedig eleinte csak jogos tárgyat jelent, utóbb egyszersmind jogos cselekedetet is. A jogos cselekedet fogalma felölelte a cselekedet szabályszerűségnek fogalmát; a szabályszerű itt — jól megjegyzendő — nem jogszabály, hanem az általános világtörvénnyel való megegyezést jelent. Ennek a szabályszerűségnek fogalma vezetett volna a jus alanyi jelentéséhez. Ha ugyanis a cselekedet törvényszerű, — mondja Esterházy — akkor tehető, azaz tevése az alany fel van hatalmazva. Ez a tehetőség, hatalom pedig az alanyi jog. S csak ezután szállt ismét vissza a rómaiak észjárása a szabályszerűségről a szabályra és annak egy bizonyos részét, megkülönböztetésül a többtől, szintén jus-nak nevezte el. Így született meg a jus szó tárgyi jelentése, az, hogy jogszabály.

A rómaiak észmenete tehát a jogra vonatkozólag a következő: Törvény — törvényszerűség — a dolgok bizonyos törvényszerű volta: jog (jogos dolog) — a cselekedetek bizonyos törvényszerűsége: jog (jogos cselekedet) — a jogos cselekedet tehetése: jog (alanyi jog) — az általános törvénynek mindezekre vonatkozó része: jog (tárgyi jog, jogszabály).

Ez a fűzet legfontosabb része, mert azt hirdeti, hogy a legsajátosabb római felfogás szerint az alanyi jog időre nézve megelőzi a tárgyi jogot és mintegy a legjelesebb jogból vett czáfolata akar lenni azoknak, a kik a természetjog létezését tagadva azt állítják, hogy csak a tételes jog ad alanyi jogot.

Ugyde, ennek a fontos dolognak bizonyítását hiába keressük Esterházy könyvében. Az egész csak ingoványos speculatio, a melynek épen annyi alappal lehet ellenkezőjét állítani. Mert Paulust kevés szerencsével idézi szerző annak bizonyítására, hogy a jus szó ősjelentése a jogos dolog volt. Szerző szerint (14 l.) „Paulus, a midőn azt mondja (D. I. I. 11.), hogy: Jus pluribus modis dicitur. Uno modo, quum id, quod semper aequum ac bonum est, jus dicitur, ut est jus naturale; altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est jus civile, a jus szót nyilván jogos dolog jelentésében használja. Mert az idézet szavai szerint — így érvel tovább szerző — jus naturale az, a mi semper aequum ac bonum est, jus civile az, a mi omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ez pedig se nem az alanyi, se nem a tárgyi jog, hanem csak a jogos dolog lehet.“

Hát bizony az alanyi jog nem lehet, de már a tárgyi jog igen. És ugyanez áll Paulus helyének folytatására: Praetor quoque jus reddere dicitur.

Továbbá nagyon is kétségbe vonható, hogy — miként szerző a 18. oldalon állítja — mindaz, a mit a római ősjog sajátosságairól különösen az

újabb jogtörténelmi tudománynak megállapítani sikerült, valószínűvé teszi, hogy az alanyi jog megelőzte a rómaiaknál a tárgyat. Névszerint szerző csakis Farkast említi erre vonatkozólag az újabb jogtörténelmi tudományból, idézvé belőle ennyit: „A római felfogás a jog tartalmának az akaratot tekinté.”¹ Ez az idézet megint szerencsétlen, sőt teljesen érthetetlen. Annyi bizonyos, hogy Farkas a szóban forgó kérdésre nézve szerzővel ellenkező véleményben van, a mit könyvének több helyéből lehetne bebizonyítani, ha nem volna teljesen elegendő bizonyított épen az idézett mondat az utána következővel egyetemben, mely szerint: „A római felfogás is a jog tartalmának az akaratot tekinté. A község akarata (quod populus iubet atque constituit), mint ma szoktuk mondani: a tárgyilagos jog; az ehhez alkalmazkodó egyéni akarat (a meum esse ex iure Quiritium): az alanyi jog.” Ez pedig nemcsak valamely későbbi időre, hanem már a legelső alakulásra vonatkozik.

Ezután a *jus* szó főjelentéseit tárgyalja szerző. Ezek szerinte: jogos dolog, alanyi jog, tárgyi jog vagy jogszabály, jogtudomány, jogrend, jogczím, a bíró ítélete és a bírói igazságszolgáltatás helye.

A tanulmánynak egy főszakasza az, a mely a római *jus naturale* tartalmáról értekezik. Szerző a források alapján arra az eredményre jut, hogy a *Corpus juris civilis* jogászai a *jus naturale*-t valóságos jognak tartották. Ulpianusnak ide vonatkozó sokat idézett helyét szerző úgy értelmezi, hogy minden jog ősforrása a természet, hogy a miképpen az állatoknak, azonképpen az embereknek egymásközött való viszonyait is természetjog szabályozza. De a természetjog mellett volt a *communis opinio* is. Közönségesen azonban nem az állatok s emberek közös jogát, hanem oly jogot értenek *jus naturale* alatt, mely kizárólag az emberek viszonyait egymásközött szabályozza. A *jus gentium*nak egyik jelentése is épen ennek a szűkebb értelemben vett természetjognak felel meg.

A végső következtetés itt is az, hogy természetjog tehát létezik, quod erat demonstrandum. Szerző így következtet. A rómaiak valóságos jognak tartották a természetjogot. Ha igaz, hogy természetjog nem létezik, — miként azt a modern írók tanítják — akkor a rómaiak a jogot már alapjában tévesen, nem hiányosan, hanem egészen rosszul fogták föl. A jog természetének teljesen hibás fölfogásán azonban nem emelkedhetett a római jog pompás épülete. A modern írók tanítása tehát helytelen s van természetjog. Valóban a bizonyításnak ilyen formalistikus módja túlságosan középkorias és a *sylogismus*ban elkövetett hibát sem nehéz megtalálni.

Szerző ezután constatálja, hogy a modern nyelvekben a jog szónak még több jelentése van, mint volt a rómaiaknál, s hogy mindenütt

¹ Farkas Lajos dr.: A római jog történelme, I. 177.

a természetes igazságosság fogalmára vihetők vissza e jelentések. Szerző elérkezettnek látja annak idejét, hogy a tudományos műnyelvből ezt a sok jelentést lehetőleg kiküszöböljük. „A tárgyi és alanyi jog megjelölésére a közös jog szó mellett, a hol csak lehetséges, használjuk a tárgyi és alanyi jelzőket is; a jogos dolgot, jogrendet, jogcímet stb. pedig nevezzük a maguk nevéen.“

Somló Bódog dr.

A bölcsészet történetéhez Magyarországon.

(Zur Geschichte und Litteratur der Philosophie in Ungarn. Von Prof. Dr. Matthias Szlávik. 17 l.)

Szlávik dr.-nak ez a kis dolgozata külön lenyomat a *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 107. kötetéből. Szerző célját, hogy a magyar bölcséleti törekvéseket a katexochén philosophus nemzettel, a némettel megismertesse, nem méltányolhatjuk eléggé, különösen, ha meggondoljuk, hogy e tekintetben részünkről majdnem semmi sem történt. Felhívni a figyelmét egy gazdag bölcséleti irodalommal rendelkező nemzetnek gyenge próbálkozásokra, a melyek legjobb esetben is csak idegen eszméknek jobb-rosszabb magyarázására, érthetőbbé tételére s csak igen ritkán az eredeti gondolkodás elemeivel átszőtt módosításaira szorítkoznak — ez volt célja e kis dolgozatnak. S mondjuk ki mindjárt, hogy célja érdekében derekasán munkált. Mert nemcsak azon törekvése új, hogy a magyar bölcsélet történetét a németekkel s ez úton a művelt világ nagy részével megismertesse, hanem jó részben veretlen úton jár akkor is, midőn a magyar bölcsélet történetének egészét adja. Mert — fájdalom — a magyar bölcsélet történetét kezdettől napjainkig tárgyaló munkát még mindig nélkülözzük. S így Szlávik nagy részben a maga kutatásaira volt utalva.

A bölcsélet tanulmányozásáról Magyarországon csak a reformatio óta lehet szó. Különösen a wittenbergi egyetem volt nagy befolyással e tekintetben hazánkra, mert a 16. és 17. százévekben protestans ifjaink itt nyerik bölcséleti kiképzetésüket. Csak a Magyarország és Wittenberg közötti élénk tudományos közlekedésnek köszönhetni, — mondja Szlávik — hogy a külföldi s különösen német bölcsélet prot. főiskoláinkban méltó képviselőkre és szorgalmas terjesztőkre talált. Az első szerencsés kezdet bölcséletünk történetében Apáczai Cserei János nevéhez fűződik, ki először hirdette a cartesianismus elveit magyar nyelven. Úgy látszott, hogy a szerencsés kezdet szép reményekre jogosít. De Apáczai halálával a felleundült bölcséleti gondolkodás aláhanyatlott mind alaki, mind tartalmi tekintetben. E kezdet után rendre veszi szerző azokat a bölcseleket, kiknek tanai hazánkban élénkobb visszhangra és követésre találtak s ilyen módon tárgyalja a magyar bölcseleket. Így